

STI

Luentosarja lestadiolaisuudesta 8.3.2000

Dosentti Jouko Talonen:

LESTADIOLAISUUDEN HAJAANNUKSET

Lestadiolaisuus on laajimmalle levinnyt Pohjoismaissa syntynyt uskonnollinen liike. Suomen 1800-luvun herätysliikkeistä se on myös kansainvälinen liike, jonka suurimmat osaryhmät ovat pystyneet jatkuvasti uusiin aluevaltauksiin. Toisaalta pohjoiskalottialueella syntynyt herätysliike on myös eniten kokenut hajaannuksia. Sata vuotta sitten alkaneen hajaantumiskehityksen tuloksena voimme uuden vuosituhannen alussa erottaa 17 eri lestadiolaisryhmää, jotka kukin edustavat liikkeen yhteistä, 1800-luvun perinnettä omalla painoarvolla. Kuitenkin on muistettava, että todellista merkitystä on Suomessa viidellä osaryhmällä (SRK-vanhoillisuus, esikoislestadiolaisuus, Rauhan sanan ryhmä, uusiheräys, Elämän sanan ryhmä).

Suuri hajaannus

Lestadiolaisuuden hajaantuminen alkoi jo 1800-luvun loppupuolella Pohjois-Amerikassa.

1800-luvulla oli myös Pohjois-Norjassa jo vakavia kiistoja.

1800- ja 1900 -taitteeseen osunut ns. suuri hajaannus jakoi liikkeen kolmeen osaryhmään; uuteenheräykseen, esikoislestadiolaisuuteen ja vanhoillislestadiolaisuuteen. Kittilästä liikkeelle lähtenyt uusiheräys halusi palata liikkeen alkuvaiheen voimakkaisiin pietistisiin korostuksiin ja vieroksui liian "avaraa" evankeliumin julistusta. Uusiheräys torjui lestadiolaisyyhteyden ainutlaatuisuuden merkityksen korostamisen ja halusi ottaa etäisyyttä rajattuun seurakuntakäsitykseen. Samalla se suuntautui pakanalähetystyöhön yhteistyössä Suomen lähetysseuran kanssa. Esikoiset halusivat painottaa Lapin "vanhinten" auktoriteettia ja tehdä pesäeroa "maailmaan" nimenomaan tapakulttuuriin liittyvissä asioissa.

Vanhoillislestadiolaisuus, joka lopulta järjestäytyi Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistykseksi (SRK) 1914, painotti "vapaan" ja "avaran" evankeliumin julistusta. Suunnan seurakuntakäsitys muotoutui eksklusiiviseksi.

Viron lestadiolaisuudesta lähti samoihin aikoihin liikkeelle uudenheräyksen lieveilmiönä ns. narvalaisuus, joka levisi myös Venäjälle ja Suomeen. Narvalainen hurmos oli pääosaltaan sammunut 1920-luvulle tultaessa.

1910-luvulta alkaen alkoi Pohjois-Norjan Lyngenin alueen lestadiolaisuus yhä selvemmin erottautua muusta herätysliikkeen perinteestä. Johtavana saarnaajana alueella vaikutti eräänlainen patriarkkahahmo Erik Johnsen (1844–1941). Lyngenin suunta (Junsan Erkin suunta) pitää kiinni toisaalta vahvasti lestadiolaistraditiosta, mutta korostaa Lutherin ja luterilaisen tunnustuksen merkitystä voimakkaammin kuin muut lestadiolaisuuden kansanliikeryhmät. "Lutherus-lestadiolaiset" opettavat kakistelematta kasteessa tapahtuvaa uudestisyntymistä.

Suunta on ollut myös Norjan lestadiolaisryhmistä kirkkopoliittisesti kantaa ottavin. (Erik Johnsen puhui tunnetussa sisälähetysväen ja herätyskristittyjen kokouksessa Os-

lossa 1920. Calmeyergatanin rukoushuoneella pidetty kokous torjui teologisen libera-
lismien). Viime aikoina on Lyngenin suunnassa ollut sisäisiä jännitteitä. Vuonna 1992
suunta jakautui ns. fundamentalisteihin ja "liberaaleihin". Edelliseen kuuluu 1200, jäl-
kimmäiseen 800 henkeä. Vuonna 1998 irtautui noin 50 hengen ryhmä ns. fundamenta-
listeista (ns. valkoiset enkelit, svärmeri). Ryhmä painottaa voimakkaasti evankeliumin
näkökulmaa, mutta on samalla irtautunut myös Norjan evankelis-luterilaisesta kirkos-
ta. Tämä on ensimmäinen Fennoskandian lestadiolaisuudessa tapahtunut separaatio
valtion(kansan)kirkosta.

Vanhoillislestadiolaisuuden hajaannukset

Vanhoillislestadiolaisuuden hajaantumiskehitys alkoi Pohjois-Amerikasta. SRK-
vanhoillisuuden kanssa työyhteydessä olleesta ns. heidemannilaisuudesta eriytyi
1921–1922 saarnaaja Johan Pollarin (1865–1945) johtama äärimmäisevankelinen
suunta, joka väheksyi ripin merkitystä. Ryhmää alettiin kutsua pollarilaisuudeksi.
Tämä varsin omaperäinen pieni ryhmä on osoittautunut hyvin skismaattiseksi. Sen pii-
rissä oli ensimmäinen hajaannus jo 1930-luvun puolivälissä. Myöhemmin jakautumi-
sia on tapahtunut 1962–1963 ja 1978. Nykyään on Yhdysvalloissa neljä erillistä polla-
rilaisryhmää, joista suurimpaan alaryhmään (Independent Apostolic Lutheran Church)
kuuluu 600 henkeä ja pienimpään (saarnaaja Melvin Hangan johtama ryhmä) 25 hen-
keä.

Pohjois-Amerikan vanhoillislestadiolaisuudessa esiintyi jännitteitä myös suhtautumi-
sessa ns. suuriin seuroihin, joita oli Suomen mallin mukaan ryhdytty pitämään 1908.
Osa esikoislestadiolaisista (Lannavaaran esikoiset) oli liittynyt uskoyhteyteen vanhoil-
listen kanssa näissä seuroissa. Pohjois-Amerikan vanhoillislestadiolaisten voimahah-
mo, pastori A.L. Heideman (1862–1928) ei hyväksynyt tehtyä sovintoa.

Suhde ns. suuriin seuroihin alkoi jakaa liikettä. Vuonna 1928 perustettuun Amerikan
suomalaiseen apostolis-luterilaiseen kirkkokuntaan liittyivät vain osa Yhdysvaltain
vanhoillislestadiolaisista. Kun Suomen vanhoillislestadiolaisuuden keskusjärjestö
(SRK) takertui mianittuun Heidemanniin ja hänenpoikaansa, Suomessa opiskellee-
seen, pastori Paul Heidemanniin katsoen heidät "oikean" kristillisyyden edustajiksi
Yhdysvalloissa, se merkitsi vähitellen liikkeen jakoa kirkkokunnan kannattajiin ja
heidemannilaisiin.

Kun eräät Suomen vanhoillislestadiolaisuuden puhujat (mm. kirkkoherra V.A. Juntu-
nen) lähtivät 1932 saarnamatkalle apostolis-luterilaisen kirkkokunnan kutsusta Poh-
jois-Amerikkaan, syntyi liikkeessä skisma, joka johti 1934 Rauhan Sanan ryhmän syn-
tyyn. Jako oli ensi sijassa alueellinen. Pohjoisen Skandinavian vanhoillislestadio-
laisten enemmistö, Tornionlaakso lähes kokonaisuudessaan ja Suomen ruotsinkieliset
lestadiolaiset "putosivat" Rauhan Sanan "syliin" kuin kypsä omena. Varsinaista ha-
jaantumista tapahtuikin lähinnä eräissä Keski- ja Etelä-Pohjanmaan suomenkielisissä
lestadiolaisyhteisöissä ja rauhanyhdistyksissä sekä Helsingissä.

1930-luvulla eriytyi Pohjois-Ruotsissa saarnaaja Toivo Korpelan kannattajien vaiku-
tuksesta eskatologis-hurmoksellinen suunta, ns. korpelalaisuus. Hurmoksen vaikutus-
ta oli jokin verran Suomen puolella. Korpelalaisuus on kiehtonut tutkijoita ja kirjaili-
joita yllättävän runsaasti.

Korpelalaisuus oli käytännössä lestadiolaisuuden virallisesta päälinjasta irrallinen liike, vaikka yleisessä mielipiteessä, kirjallisuudessa ja "kulttuurianalyyseissä" se mielellään nähdään "lestadiolaisuutena".

Ruotsin vanhoillislestadioalisuus jakautui 1950-luvun puolivälissä kahteen ryhmään, joista Laestadianska missionsförbundet (ns. leskisläiset) ei pitänyt enää virallista yhteyttä Suomen SRK:n kanssa. Pieni ryhmä julkaisi lyhyen aikaa (1955–1958) jopa omaa A och O -julkaisuakin. Tällä sirpaleryhmällä ei ole vastinetta muissa pohjoismaissa tai Yhdysvalloissa.

SRK-vanhoillisuudessa käytiin todella rajua opillista välien selvittelyä 1960–1961. Kiista koski ennen kaikkea seurakunta- ja sakramenttikäsitystä sekä suhdetta pakanalähetystyöhön. Seurauksena oli pappien valtaenemmistön joutuminen "ulos" SRK:n piiristä. Ns. pappislinja ei muodostunut kuitenkaan merkittäväksi kansanliikkeeksi. Vuonna 1963 perustettu Laestadius-seura on ollut löyhä henkilöjäseniin nojautava yhdistys. Lestadiolaisella pappislinjalla oli vahva rooloi 1960–1980 -luvuilla Pohjois-Suomen kirkollisessa elämässä sekä jonkin verran myös teologisen tieteen piirissä. Ne kolme lestadiolaistaustaista piispaa, jotka Suomen kirkkohistoria tuntee, nousivat juuri tämän pappisryhmittymän piiristä, nimittäin L.P.Tapaninen (Oulun piispa 1963–1965), Hannes Leinonen (Oulun piispa 1965–1979) ja kenttäpiispana toiminut Yrjö Massa.

1930-luvulta saakka SRK-vanhoillisuuden piirissä "haisteltiin" ns. kososlaista henkeä (saarnaaja J.A. Kososen mukaan). Pappislinjan eriytymisen jälkeen ns. kososlaisuuteen kiinnitettiin yhä enemmän huomiota. Erityisesti 1970-luvulla SRK:ssa ja paikallisissa rauhanyhdistyksissä käytiin rajua sisäistä keskustelua ja välien selvittelyä, joka "hoitokokouksineen" herätti laajaa huomiota julkisuudessa. Pohjois-Amerikan heidemannilaisuus jakautui 1972–1973. Enemmistö amerikkalaisista katkaisi yhteyden Suomen vanhoillislestadiolaisiin. Suomessa eroon joutuneet perustivat 1977 Suomen vanhoillislestadiolaisen rauhanyhdistyksen. Suomessa tätä yhä pienemmäksi käynyttä ryhmää kutsuttiin myös "sillanpääläisyydeksi" kirkkoherra Paavo Sillanpään mukaan.

Uudenheräyksen skismat

Suhde Suomen Lähetysseuraan oli alusta saakka jossain määrin jakava kysymys ns. uudenheräyksen piirissä. Liike toimi 1908 perustettuna Suomen lähetysseuran haaraosastona. Itsenäisempää toimintaa kannattaneiden (mm. Martti E. Miettinen, Arvi Merikallio) ja kiinteän yhteistyön kannalla olleiden jännitys purkautui 1938, jolloin oppositio muodosti Suomen lestadiolaisen lähetysyhdistyksen. Hajaannus korjattiin kuitenkin jo 1940, jolloin molemmat ryhmät liittyivät yhdeksi muodollisesti SLS:sta "irralaan olevaksi" järjestöksi.

1950-luvulla muodostui uudenheräyksen vanhan pietistisen perinteen ja osittain helluntaillaisuudestakin saatujen vaikutteiden pohjalta pieni oppositioryhmä kirkkoherra Einari Peuran johdolla. "Peuralaisuutta" kutsuttiin suunnan julkaisun Kolkuttajan mukaan myös Kolkuttaja-suunnaksi. Toisen maailmansodan jälkeisessä ns. upseeriherätyksessä keskeistä roolia näytelleen kenraali Eskil Peuran hengellisenä kotina voidaan pitää Kolkuttaja-suuntaa. Myös everstien Niilo Simojen ja Jarl Jarkan lestadiolaisyhteydet suuntautuivat jossain vaiheessa tähän ryhmään.

Kolkuttajan ryhmä jakautui kahtia 1960. Varsinainen "peuralaisuus", jonka henkisenä johtajana toimi veljensä kuoltua Eskil Peura, on nyttemmin jo kirkkohistoriaa. Sen sijaan Kolkuttaja-suunnan toinen ryhmä, saarnaaja Heikki Kontiosta nimensä saanut "kontiolaisuus" sinnittelee yhä hengissä. Kolkuttaja-lehteä ei tosin enää julkaista. Suunnan järjestö, Suomen lestadiolainen lähetyслиitto, lopetti toimintansa 1976. Ryhmällä ei ole enää yhtään varsinaista saarnaajaa. Kotiseuroja pidetään silti yhä Sodankylässä, Pyhäjoella ja Noormarkussa.

Esikoislestadiolaisuuden jakautumiset

Esikoislestadiolaisuus säilyi yhtenäisenä 1960-luvun puoliväliin. Jännite vanhan esikoisperinteen ja avaramman ajattelun kesken kulminoitui kiistaan kielellisesti uudistetusta Laestadiuksen postillasta. Saarnaaja August Isaksson veti Ruotsissa itsenäistä linjaa. Saarnaaja Levi Älvgren ei hyväksynyt Lapin "vanhimman" Gunnar Jönssonin tukea rovasti Per Boremannin uudistamalle Laestadiuksen postillalle. Ns. leeviläisyys halusi tietoisesti tukeutua myös herätysliikkeen alkuperäiseen askeettis-rigorigistiseen perinteeseen. Ensinsyntyynyt seurakunta Ruotsin Lapinmaalla jakautui 1977 Älvgrenin ryhmään (leeviläiset) saarnaaja Sten Johanssonin ryhmään (steniläiset). Hajannuksen vaikutus ulottui Suomeenkin.

Kokonaiskuva

Lestadiolaisuuden eräs piirre on alttius hajaantumiskehitykselle. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista pohtia seikkaperäisemmin eri hajaannusten dogmaattisia, sosiologisia tai kirkkomaantieteellisiä syitä eikä selvittää eri osaryhmien selitysmalleja ja tulkintoja skismoista.

Kiinnittäisin huomion kuitenkin kolmeen näkökohtaan. Hajaannukset ovat olleet herätysliikkeessä toistuvia. Kaikki kolme pääryhmää ovat aika ajoin pirstoutuneet. Herätysliikkeen perinteen ja uudistumisen dialektiikka on pulpahdellut esiin vuoroveden tavoin. Toiseksi hajaannukset ovat olleet globaalisia, ts. ne ovat ulottuneet yleensä kaikille liikkeen vaikutusalueille Pohjois-Amerikkaa myöden. Tosin on huomattava, että Lyngenin suunta on puhtaasti Norjan ilmiö. Ns. leskisläisyys vaikuttaa vain Ruotsissa. Pollarilaisuutta ei ole ollut juuri muualla kuin Pohjois-Amerikassa. Kolkuttajan suunta on niin ikään yhden maan – siis Suomen-ilmio. Kolmanneksi on kysyttävä, mikä vaikutus hajannuksiin on ollut sillä, että lestadioalisuus on ollut tyypillinen maallikkoliike. Herätysliikkeen dogmatiikkaa ovat usein luoneet maallikkosaarnaajat, joiden oma kokemusteologia on yhtynyt perinteen raamatuntulkintaan.

Sovintoyritykset

Suomen lestadioalisuudessa on ollut eri ryhmien välisiä sovintoyrityksiä 1911, 1920-luvun alussa ja vanhoillislestadiolaisten ryhmien välillä 1945–1946. Vain Venäjällä ovat lestadiolaiset yhdistyneet. Venäjän uusheränneet ja vanhoilliset yhdistyivät kommunismin puristuksessa 1924.

Vuoden 1911 sovintokokoukseen osallistuivat vanhoillislestadiolaiset, uusheränneet ja esikoiset. Kokous oli pääosin vanhoillisten ja uusheränneiden välien selvittelyä, ja se päättyi tuloksettomana. 1920-luvulla alussa uudenheräyksen piirissä tehtiin aloitteita eri ryhmien sovinnon aikaansaamiseksi. Tuloksia ei ollut.

Pastori Wäinö Havaksen ja saarnaaja Emil Spetsin vieraillessa Pohjois-Amerikassa 1920-luvun puolivälissä pidettiin Astoriassa (Ore) "sovintokokous" 28.1.1926, jossa keskusteltiin Suomessa tapahtuneista hajaannuksista. Kokous vetosi Suomen uusheränneisiin ja vanhoillisiin, jotta nämä voisivat vielä kerran kokoontua keskustelemaan ristiriidoista ja etsimään sovintoa. Havas toimikin jonkin verran näiden tavoitteiden puolesta. Vuonna 1929 hän siirtyi vanhoillislestadiolaisiin.

1934 SRK-vanhoillisuudesta syrjään joutunut vanha, karismaattinen saarnaaja Pauli Rantala esitti vähän ennen kuolemaansa 1936, että lestadiolaiset ryhmät voisivat vielä kerran kokoontua yhteen neuvottelemaan.

"Tarkoitukseni on, että kaikista ryhmistä kokoontuisi sellaisia, joilla on kysymyksessä ainoastaan oman kuolemattoman sielun autuus, Jumalan kunnia ja muittenkin köyhään lasten tarve, eivätkä jalot lahjat, ei kunnia eikä tavara, vaan kuolemattoman sielun iankaikkinen autuus."

Tämä "nöyrä esitys" julkaistiin Rauhan Sana -lehdessä (4 / 1936) ja uudenheräyksen Vartijan Ääni -julkaisussa. Tässä vaiheessa ei hanke mennyt eteenpäin.

Toisen maailmansodan jälkeen 1945 saatiin Oulussa pidetyssä ns. Antinpäivän kokouksessa aikaan sovinto SRK-vanhoillisuuden ja Rauhan sanan ryhmän kesken. Rauhan sanan ryhmän – jota tuolloin kutsuttiin yleisesti ns. pikkuesikoisuudeksi – positio määriteltiin nyt SRK:n näkökulmasta uudelleen. Kysymyksessä oli "Jumalan valtakunnan" ryhmien "erillään olo", ei "eriseura". Sovintoa ajoi erityisesti Oulun tuomiorovasti L.P.Tapaninen ja yleensä SRK:n "avarammat" aktiivit. Sovinto ei ollut pitkäaikainen. Rauhan sanan ryhmässä ei esim. 1930-luvun alun kiistassa kärsimään joutunut kirkkoherra V.A.Juntunen halunnut kiirehtiä asiassa. Monet saattoivat kysyä sitä, oliko kysymyksessä "aito" sovinto ja oliko "totuutta viety salatuimpaan saakka".

Ratkaisevaa oli kuitenkin se, että SRK:n "jyrkkien maallikkojen" siipi nosti saarnaaja Heikki Saaren "johdolla" kovan metelin "ennen kuulumattomasta eksytyksestä". Tämä siipi koki, että herätysliikkeen pääsuunnan seurakuntaoppi oli annettu alttiiksi. Rauhan sanan ryhmää oli pidettävä "eriseurana". Sen edustajien oli yksilöinä tultava parannuksen kautta "Jumalan valtakuntaan" ja saatava kuulla "Pyhässä Hengessä täydellä valtakirjalla" julistettu synninpäästö omalle kohdalleen – ja piste. Raja ja "muuri" "Siionin" ympärillä oli selvä ja ehdoton.

Torniossa kevättälvella 1946 kariutti lopullisesti sovintopyrkimykset, ja myös SRK:n sovintoa ajanut siipi joutui taipumaan perinteessä vakiintuneeseen seurakuntakäsitykseen.

Oheinen kaavio (taulu) esittää Suomen lestadiolaisryhmien aseman ja toiminnan uuden vuosituhannen alkaessa, jolloin rovasti Lars Levi Laestadiuksen syntymästä on tullut kuluneeksi 200 vuotta. Liitteenä on Pauli Rantalan "nöyrä esitys" vuodelta 1936.

SUOMEN LESTADIOLAISUUDEN OSARYHMÄT 2000

Ryhmä	Organisaatio	Lehdet	Kannatusarvio
SRK-vanhoillisuus	Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistys (Oulu)	Päivämies Siionin Lähetyslehti Siionin Kevät	80 000-100 000
Esikoislestadiolaisuus	Esikoislestadiolaiset ry (Lahti)	Rauhan Side (Ruukku)	10 000
Rauhan Sanan ryhmä	Lähetisyhdistys Rauhan Sana (Oulu) Laestadianernas fridsförningars förbund (Pietarsaari)	Rauhan Sana Zions Missions-tidning	7 000
Uusiheräys	Uusiheräys ry (Oulu)	Lähettäjä	3 000
Elämän Sanan ryhmä (ns. pappislinja)	Laestadius-seura (Lestadiolaisten pappien veljespiiri)	Elämän Sana	300
Sillanpääläisyys	Suomen vanhoillislestadiolainen rauhanyhdistys	Armon ja Rauhan Tervehdys	?
Leeviläiset	-	-	170
Steniläiset	Hämeenseudun Vanha-Laestadiolais-Kristillinen yhdistys		20
Kontiolaiset	-		20

Jouko Talonen